

УДК 811.161.2'37

ІНТЕНЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕЛІГІЙНОЇ СИМВОЛІКИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ХУДОЖНЬО-ІДЕОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ ПОЕТИЧНИХ ПОКОЛІНЬ

Інна ЛІТВІНОВА

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
кафедра української мови,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: sakura-inna@ukr.net*

Статтю присвячено дослідженню образів-складових поетичного концепту «релігія» як виразника художньо-ідеологічного світу представників різних поколінь. Релігія є одним із визначальних світоглядних концептів українців, що засвідчено, зокрема, великою кількістю біблійних сюжетів в українській літературі. Образи визначеної групи є постійними репрезентантами важливих екзистенційних тем. Оскільки кожна епоха має свої естетичні й ідеологічні засади, релігійні образи та мотиви набувають відповідних семантичних трансформацій, аналіз яких дає підстави говорити про естетичні цінності доби та особливості світобачення конкретного покоління. Показовими у визначеному аспекті є, зокрема, поетичні тексти представників «Розстріляного Відродження» та поезія сучасників.

Ключові слова: поетичне мовлення, мовний концепт, релігійні образи, дискурс, тропи.

Світоглядні особливості певної нації представлені насамперед комплексом концептів – певних абстрактних утворень, що, словами Ю. Степанова, являють собою «згустки культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини» [11, с. 11]. Вивчення способів вербальної реалізації концептів у мовній картині світу – мовних концептів – актуальне в сучасній лінгвістиці, оскільки допомагає зрозуміти особливості менталітету нації.

Цікавим і перспективним, на нашу думку, є дослідження концептосфери поетичного мовлення, яке фіксує образи, що балансують на межі свідомого та підсвідомого, а відтак є показовими для розуміння філософії та світобачення як окремої особистості, так і представників певного історичного періоду.

Одним із базових у картині світу українців є концепт релігії, адже, як відзначав І. Огієнко, українську націю характеризує «істотна глибока релігійність», відтак «релігійність і церковність – основна ознака стилю-змісту всієї української мови» [9, с. 11].

На підтвердження цього судження працює, зокрема, той факт, що у творах української літератури різних періодів представлено велику кількість релігійних образів

і мотивів. Кожне покоління вирізняється своїми стосунками з Богом, що засвідчено в особливостях інтерпретацій релігійних сюжетів та образів. Відтак вивчення поетичного мовлення представників різних епох у визначеному аспекті дає змогу глибше осягнути філософію конкретного покоління.

Функціонування релігійних образів у поетичних текстах повсякчас привертає увагу дослідників, зокрема їхні особливості в бароковій літературі вивчали М. Жулинський, М. Кодак, В. Русанівський, К. Хижняк, Д. Чижевський; релігійні образи поезії Т. Шевченка досліджували І. Дзюба, М. Ільницький, І. Огієнко, Я. Поліщук, Л. Ушкалов, М. Філон; І. Франка – І. Захара, М. Зубрицький; Лесі Українки – І. Загребельний, Г. Конторчук. До вивчення поетичного мовлення ХХ століття щодо визначеної теми зверталися Т. Мельник і В. Назарук (поезія Б.-І. Антонича), Л. Авраменко (поезія Є. Маланюка), Л. Лебединцева (поезія М. Зерова, І. Римарука), Ю. Браїлко, П. Водяна й О. Барабанова (поезія шістдесятників), Н. Науменко (сучасна релігійна поезія) та ін.

Актуальність нашої роботи зумовлена браком подібних досліджень щодо поезії конкретних історичних періодів, зокрема 20–30 роки ХХ століття кінця ХХ–початку ХХІ століть, які, на наш погляд, характеризуються найсуперечнішими стосунками з Богом: на початку минулого століття його знищували, а зараз триває активна фаза реабілітації.

Оригінальність і неповторність інтерпретацій релігійних образів і мотивів у поезії окреслених періодів зумовлюється насамперед тим, що йдеться не стільки про реінтеграцію релігійного дискурсу, скільки про динаміку культурних епох. Показово, що стосовно цієї поезії не можемо говорити про тяглість релігійних образів, адже вони мають абсолютно нове семантичне наповнення й засвідчують злам світоглядних орієнтирів поколінь.

Початок ХХ століття знаменується появою так званої пролетарської поезії, яка фактично виступає рупором комуністичної ідеології й пропагує атеїзм. Попри це, зазначені образи активно представлені у творах цього періоду, зокрема в поезіях Є. Григорука, І. Дніпровського, М. Йогансена, Є. Плужника, М. Семенка, В. Свідзінського, Г. Шкурупія, Ю. Шпола та інших. Попри зовнішнє заперечення релігії, поетичні тексти засвідчують переважно ідеологічне семантичне наповнення релігійних образів як репрезентантів основних засад радянської філософії. На наш погляд, це зумовлено як самою суттю комуністичної ідеології, так і специфікою світосприйняття представників того часу, які щиро відчували ейфорію від соціальних змін, у прямому сенсі обожнюючи комунізм і його вождів. Детальний аналіз згаданих образів ми подавали в одній із попередніх робіт [8], тому для створення загальної картини пропонуємо основні положення.

Використання релігійних образів з метою десакралізації дуже обмежено представлено в поезії визначеного періоду. Більшою мірою простежується думка про те, що комунізм і є та сама релігія, відтак на вже вистояні у свідомості мовців релігійні моделі просто накладається нова ідеологія з новими реаліями, яка послуговується концептуальним каркасом християнства, замінюючи конкретні номінації. На наш погляд, це суттєво прояснює, чому комуністичні ідеї так легко прижилися в тогочасному суспільстві.

Програмовою у визначеному плані є поезія М. Йогансена: «Не віримо в Бога – ні Хай дбає Бог – за панів В три дні утворимо світ Поки руки і серце і спів! І хай ридають і дзвонять І моляться – нас пожерти За Єдиний за наш – Закон І віра і вірність і смерть!» [6, с. 13]. Типовим для аналізованої поезії є протиставлення старого забобонно-релігійного світу новому – пролетарському. При цьому релігійні образи та мотиви (*створення світу, Закон Божий*) подано як реалії пролетарської дійсності. Ті факти, що історія божественного створення світу за сім днів трансформується в історію створення нового світу пролетарями в три дні, тобто швидше за Бога, а на противагу десяти Божим заповідям у новому світі буде Єдиний Закон (написання обох слів з великої літери підкреслює значущість метафори), засвідчують велич пролетаріату.

Новий світ дуже схожий на старий навіть у побутових деталях, лише замість ікон – портрети Леніна («І мозоляні від плуга пальці Вже хрестом не ляжуть на чоло В серці Ленін і на стінці висить» [2, с. 195] – І. Кириленко), церковні дзвони кличуть не до церкви, а з роботи («Боїшся – що буде в Комуні сумно В суботу не буде церковного дзвону Ні брате: під дзвонів червоні пеони додому з роботи підуть комунари» [6, с. 22] – М. Йогансен), члени ж радянського суспільства, як і в християнстві, – брати й сестри («Ми ідем веселі на паради, – Мільйони – сестри і брати» [2, с. 111] – О. Влизько; «Друг. Брат. Комуніст» [5, с. 153] – М. Йогансен).

Замість традиційного трансцендентного Бога з'являється соціальний – Ленін. Аналогія з Ісусом створена на підставі того, що Ленін приніс рятівне для людини вчення: «Шапки геть з голів! Великий тут – між нас! Моє про нього слово, – керманіч корабля: він нас між бур провів до вічного, останнього, святого» [2, с. 242] (А. Лісовий). Епітети *вічне, святе* утримують поезію в межах релігійного дискурсу.

Також постійним є мотив воскресіння та вічного життя Леніна-боголюдини: «Я тут. Я буду з вами. Я буду з вами довіку, Сказав – і щез Ленін» [6, с. 98] (М. Йогансен); «Так. Він помер і не помер. Живий. Живий у мільйонах. У його тіло лиш німе. А мозок теплий не схолонув. Вночі, як ляже спати союз і Комінтерну делегати – Він устає» [2, с. 146] (І. Дніпровський); «Ленін з нами довіку і завше...» [2, с. 375] (Г. Шкурупій) тощо. Постійна присутність Леніна в народі навіть після смерті виводить образ вождя пролетаріату за межі реального життя й ставить поза часом і простором, як і належить Богові.

На перетині релігійного та тоталітарного дискурсів вималювано також образ *раю – царства небесного, вічного буття* тощо: «Іду й життя своє віддам За царства дивовижних змін» [2, с. 61] (В. Алешко); «Не в бога смерті і рабства – вірю в одвічне буття Творчої сили і радості світлої» [2, с. 312] (В. Свідзинський) та ін. образи цієї групи постійно супроводжують лексеми з позитивною конотацією: *дивовижний, світлий, сьайвотворчий, радість* та ін.

Аналогічна природа створення образу судного дня: «Прийде день пролетарського суду, І скаже не бог – а комунар: – Люди, що зробили есте ви, Під радянською живучи владою» [2, с. 328] (І. Сенченко). Спостерігається традиційна для аналізованої поезії заміна старих героїв новими, але зберігається стилістика релігійного тексту через вкраплення старослов'янзмів.

На особливу увагу заслуговує прийом стилізації: завдяки йому поезія М. Скуби «Вірую» [2, с. 338] фактично перетворюється на пролетарський варіант християнської молитви «Вірую», а колядка В. Поліщука «Нова радість стала» [2, с. 290], що є переспівом традиційної колядки зі заміною конкретних образів, переходить у винятково соціальну площину.

Як бачимо, пролетарська поезія активно послуговується релігійними символами як репрезентантами радянської ідеології. Отже, можемо говорити про специфіку тогочасної естетики, яка суттю не була новою, а послуговувалася звичним для людей концептуальним каркасом. Відтак відзначаємо функціонування релігійних образів на межі релігійного та тоталітарного дискурсів.

Період кінця ХХ – початку ХХІ століть ознаменувався низкою соціальних змін у країні, які зумовили докорінну трансформацію релігійної свідомості українців. Простежимо еволюцію релігійних символів у поезіях деяких представників сучасної української поезії. Матеріалом для аналізу довільно обрали збірки українських поетів, чия творчість, на наш погляд, можна вважати показовою на сучасному етапі – С. Жадана, К. Мордатенка, Ю. Іздрика, О. Ірванця, О. Коцарева.

Визначальною рисою сучасної поезії є змішування різних дискурсів і створення на їхньому перетині парадоксальних образів, які, власне, представляють нову реальність, що має новий образ Бога – позбавлений семантики вищості й недосяжності. Він не викликає сліпого поклоніння і постійно присутній серед людей, на грішній землі. Бог та його апостоли й святі діють за земними законами і в реальній дійсності. Саме такий образ Бога в поезії Ю. Іздрика: «Одна моя знайома пише вірші про Адама. Постійно пише про Адама, так наче він їй племінник, дядько чи ще бозна хто. Інша розмовляє з Богом, немов з дільничим терапевтом. Аж заздрісно: звідки таке близьке знайомство, звідки панібратство, поплескування по плечах серафимів, вишукування бліх ув ангельських крилах, витирання носа прабатькам [...] І згодом уже так: увімкнеш телевизор, а там – Петро з Павлом готують плов по-узбецьки [...] Нещодавно один такий – крила з кашміру, ошийник від бліх, бейджик на лацкані з біблійним ім'ям, усе, як належить – каже мені нахабно так: “Свабоден!” І я – не повірите – полетів!» [3]. Порівняння Бога з дільничим терапевтом, Адама – з дядьком чи племінником, метафори *шукати бліх у ангельських крилах та Петро з Павлом готують плов*, а також просторічна лексика з вуст ангела знижують релігійні образи та переводять їх у побутовий дискурс.

Подібний механізм творення образу Богоматері в поезії С. Жадана: «Матір Божа в зимових гетрах, курячи люльку, гріючи нерви, палила багаття на площах гетто, розігриваючи дешеві консерви» [1, с. 69]. Як сама ситуація (площі гетто, багаття, дешеві консерви), так і образ Марії (зимові гетри, люлька) кидають виклик канонам конфесійного стилю й максимально зближують реальний і божественний світи. Фактично зміщуються акценти: не людина створюється за образом і подобою Божою, а навпаки.

Попри олюдненість, Бог не втрачає своїх обов'язків. Щоправда, в умовах реальної дійсності, він позбавлений магічних властивостей, відтак воля Божа – складна фізична справа: «Бої без правил – заробіток святих [...] І молоді апостоли б'ються проти

місцевих, себто проти чужих. І Ісусу теж намотують бинти на кулаки, і виштовхують в коло, ніби у води ріки, і проти нього стоїть вантажник, і, вітаючись, не подає руки. У коли Ісус падає на циркове сукно, коли зісковзує в пекло, кудись на дно, тіло його стає ламке, мов хліб, а кров – суха, як вино» [1, с. 9] (С. Жадан). Образ Бога позбавлений конотації вищості, святості через контекст (його *виштовхують* в коло, він падає на *циркове сукно*) та супровідні образи (*вантажник, що не подає руки*). При цьому образ утримується в межах релігійного дискурсу завдяки мотиву Причастя: тіло Боже – хліб, кров – вино. Сцена Божого Суду в поезії теж осучаснена: «Вали їх, Спасителю, рань об них кулаки! [...] І вальть правим прямим просто під дих! За кожне із заподіяних ними лих!» [1, с. 10].

Естетика вихованого на атеїзмі покоління доволі складна й тяжіє до заперечення Бога: «Немає жодних невірних і жодних святих, немає жодних праведних і жодних простих [...] Є лише наша подяка, як вигадка від Творця» [1, с. 60] (С. Жадан). Духовні цінності не вимірюються категорією божественного, а переростають у філософію прийняття всього, що суттю і є основою християнства.

Подекуди спостерігаємо повну асиміляцію божественного у реальне життя: «Всіх християн поєднують зображення святих подібні на портрети в родинному фотоальбомі – близьке й зрозуміле нам із дитинства світло супроводжує нас протягом життя, найбільші великомученики – ті, що виймали тобі скалки з дитячої долоні» [1, с. 34–35]. Бог у кожного в житті, він проявляється у найрідніших людях.

Час технологій накладає відбиток на образ Бога, зокрема в поезії О. Ірванця «Мойсей 3D»: «Де ми йдемо, коли смерті коса Нас постинає? Чи попід землю, чи в небеса? Google його знає... Звідки божистість в тобі і у ній, Звідки тваринність? З образом і в подоби своїй Google сотворив нас [...] Хто на цю справу благословить? Google всемогутній [...] Можна до нього послати щомить: “Ну тебе к Google-у!” Лику свого, хоч проси, хоч клени, Він не являє. На моніторі кущ купини Тихо палає...» [4, с. 134]. Технологізований образ бога *Google* водночас зберігає релігійні конотації та гармонійно вписується в сучасну картину світу: він, як і належить Богові, невидимий, але всюдисущий і у всьому обізнаний. Ефектними прийомами образотворення є використання лексем із релігійною семантикою (*лик, подоба, небеса*), біблійних символів (*кущ купини, що палає*), а також трансформація сталих конструкцій зі заміною компонента *Бог* на *Google*: *Google його знає, Google сотворив нас, Google всемогутній, ну тебе к Google* тощо.

У сучасному соціумі однією з іпостасей Бога є безіменний *малий*, який вийшов із тюрми. Він так оцінює сучасників: «Які пророки?! Вони не вірять навіть синоптикам. Вони навіть Царство Боже вважають окупованою територією. Вони бояться насправді, всі ці нарвані й стримані. Бояться свого азарту й свого везіння. Бояться мого слова й мого імені. Й боятимуться його до смерті. Навіть довше – боятимуться до воскресіння» [1, с. 55] (С. Жадан). Попри сумнівну біографію, новий бог мудрий і добре розуміється на недоліках сучасного йому соціуму. Він оперує релігійними номінаціями, осмислюючи проблеми сучасних людей, у результаті чого створюються глибокі метафори, що засвідчують безглуздість соціуму (*не вірити в Бога – не вірити синоптикам, Царство Боже – окупована територія, боятися Божого слова й імені – боятися свого азарту й везіння*).

Повну десакралізацію релігійного образу спостерігаємо в поезії О. Коцарева, де ім'я Бога використано як прізвисько персонажа із сумнівною репутацією: «льоня "ісус" [...] показує замість про звільнення довідки шахівницю своїх зубів» [7, с. 54] (О. Коцарев). Знижена конотація образу посилюється прийомом написання власних назв (імені Бога та персонажа) з малої літери.

Маємо відзначити, що в аналізованій поезії диференційовані поняття Бог і релігія. Останнє подекуди представлено як соціальне утворення сумнівної ефективності: «Що робити зі священниками? Вони, мов худобу, випасають свої церкви, пускають їх у смарагдову траву, дивляться, як церкви важко лягають у річковий мул, ховаючись від червеневого сонця. Ходять за церквами, виганяючи їх із чужої пшениці [...] Що він може тобі порадити?» [1, с. 28]. Отже, церква – дійна корова, що дозволяє добре жити служителям церкви, достатньо безпорадним і недбалим.

Інформаційна відкритість соціуму щодо різних філософій і культур засвідчена в поезії через появу символів нехристиянських віросповідань: «нас не стримає жоден Спаситель і жоден Аллах» [1, с. 51], «склавши руки, наче суніт при намазі» [1, с. 13].

Молодіжна релігійна субкультура виписана в поезії О. Коцарева «Пісня працює як годинник»: «Четверо молодих, русявих, стриженних монахів Грають християнський рок. Хвалімо Господа, бо Він є добрий, Господа хвалімо, бо добрий Він, Зелена трава гойдається на площі, а сіра на голові, Слухачі плескають, слухачі стрибають, Ченці у чорних і бузкових одягах [...] І навіть монашки танцюють усі разом, Крутяться швидко, хитаються в такт, Що вони думають, коли дивляться на молодих монахів?» [7, с. 57]. Реальна замальовка із сучасного життя засвідчує ступінь зміни релігійного канону: монахи – *стрижені, у бузковому одязі, грають на гітарі рок, танцюють, взаємодіють із монашками* тощо. Оксиморон *християнський рок* символізує ставлення сучасної молоді до релігії. В останній строфі поезії вималювано також і ставлення до Бога: «Зовсім не соромно сміятися, Зовсім не впадлу бути трохи ідіотом, Зовсім не ніяково хвалити Господа, Бо він не видимий» [5, с. 58]. Поєднання лексем, притаманних конфесійному стилю (*хвалити Господа*), зі зниженою лексикою (*впадлу, ідіот*) втілює ідею знецінення релігії, а відтак зміну базових засад соціуму.

Релігійні образи в сучасній поезії є важливими для реалізації образу Вітчизни, який поєднує, з одного боку, характеристики чистоти й святості, а з іншого, – є втіленням гріховності. Неоднозначність образу передано через низку епітетів в поезіях О. Ірванця: «Гірка і пречиста, свята й ненависна, Добраніч, вітчизно» [4, с. 20]; «Дев'ятиповерхова панельна вітчизно! [...] Я дитина твоя і слеза непричиста [...] І стоїш ти під небом на сірій землі І над нами є Хтось та від цього не легше...» [4, с. 44]. Епітети *пречиста* та *свята* в першій цитаті утримують образ у межах релігійної тематики, але при цьому епітети *гірка, ненависна* надають йому протилежної конотації. У другій цитаті семантику образу Батьківщини створюють метафоричні епітети *дев'ятиповерхова панельна*. Вітчизна як місце, у якому неминучі випробування, постає в поезії С. Жадана: «батьківщина для кожного з нас починається там, куди нас виганяють із райського саду» [1, с. 84].

Релігійні мотиви є засобом втілення авторського задуму щодо змалювання певних трагічних періодів історії нашої країни у низці поезій О. Ірванця: «Німець каже: Ви

хрещені? – Хрещені! Хрещені! Хрест на шії, хрест на спині, Два хрести в кишені» [4, с. 112]; «Тобі хочеться Понтія Чи принаймні Лаврентія...» [4, с. 98]. У першій цитаті важливе переосмислення образу хреста і таїнства хрещення, у другому – використання прецедентних імен.

Відголоски трагічних сторінок української історії початку ХХ століття маємо в низці промовистих метафор С. Жадана: «Одеса – південний Єрусалим революції» [1, с. 74]; «революція пожирає немовлят у різдвяному Віфлеємі, революція спалює в паровозних топках своїх найсвятіших апостолів» [1, с. 79]. Прецедентні біблійні тексти розгортають семантичне полотно поезії і дають авторові змогу двома рядками подати історичний період з аналізом ситуації, а саме трагічну долю представників «Червоного Ренесансу».

Сюжет Різдва Христового є базовим у зображенні сучасних соціальних перетворень, а саме подій Помаранчевої революції, у поезії О. Ірванця «Вігілійне»: «Нібито іще не надійшло Різдво, Та уже полками чималими Загатило Іродове воїнство Вулиці твої, Єрусалиме. Зі значним відсотком вірогідності Розвідка донесла про можливість Скорого народження тут Гідності Й Віри у Добро і Справедливість» [4, с. 144]. Події сучасної України накладаються на історію про народження Ісуса, в образі новонародженого Спасителя – *Гідність* і *Віра у Добро і Справедливість*, адже лише це може порятувати Батьківщину від краху. Маля переховують в народі: «Ми його і виглядим, і виходим, Хліба віддамо крихти останні! Ми його своїм зігрієм диханням В потаємних яслах на Майдані» [4, с. 144].

Максимальне злиття релігійного та соціального дискурсів спостерігаємо в метафорі *біблійний пролетаріат* у поезії С. Жадана: «Їх часто зображували на давніх іконах – у той час, коли святі займалися пророцтвами й дивами, вони займалися економікою. Рибалки й будівельники, військові й торгівці, пастухи й безробітні – біблійний пролетаріат, чію присутність дивним чином теж можна розгледіти за діяннями пророків та апостолів» [1, с. 124–125].

Вислів Іоанна Богослова «Бог є Любов», очевидно, є відправним щодо використання релігійних образів для втілення теми кохання. Тому безсумнівним є божественне походження любові («Безперечно, Нашу любов задумав Бог» – О. Коцарев [7, с. 166]), а мірилом щирості та сили почуттів є релігійні мотиви («Я готовий позбавити міста керування і на портвейн перетворювати озерну воду» – С. Жадан [1, с. 95]; «Хоч осіяння, як не воскресіння Прагне від тебе душа» – О. Ірванець [4, с. 59]).

Найбільш показовим у визначному плані є поетичне мовлення К. Мордатенка, зокрема поезії зі збірки «Милостива цноту спраглих вуст»: особливістю ідіостилю поета є активне взаємопроникнення концептів «релігія» та «кохання».

Так кохана ліричного героя у прямому сенсі слова обожнювана. У поезіях буквально кожна риса її зовнішності вималювана з посиланням до релігійних образів: «твої вуста, як образи намолені» [10, с. 32]; «і нігтики, наче іконки, твої цілуватиму свято» [10, с. 39]; «твое обличчя, як свята ікона, – зцілює» [10, с. 42]; «між носиком і підборіддям розіпни» [10, с. 19]; «бо вродливі – це Божі янголи, їхні пестоші – благодать...» [10, с. 6] тощо.

Почуття ліричного героя також представлені через релігійні сюжети та образи,

зокрема в контекстах: «розіп'яла, потім воскресила, і святим зробила на віки» [10, с. 55]; «я Вас кохав [...] тоді зійшла на мене благодать! [...] тоді ще образ в рушники заплакав й хліба мироточиві полягли [...] Господь лиш знає, як я Вас кохав!» [10, с. 9]. Почуття ліричного героя транслюється докільню: кругом *молитовний віщий прояв, безборонна благодать, ікони сяють в небі*. Кохання в поезіях Мордатенка – фактично стан молитви: «стояв з Євангелія віршем утихомиреним таким [...] промовляв імення всує, твоє освячене ім'я [...] перед тобою на коліна, мов юродивий в храмі, впав – і плакав, і молився довго» [10, с. 10–11]; «трива літургійна меса, а голос лунає ніжно, світлина, де ти смієшся, – іконою біля ліжка [...] в солодкий собор зайшовши, молюся до крові й хрипів» [10, с. 17]. В аналізованих поезіях з великої літери виписано номінації на позначення Бога та займенник *Ви* на позначення об'єкта кохання; займенник *ти* в подібному значенні пишеться з малої літери *й*, очевидно, засвідчує інший ступінь близькості.

Почуття, передані в поезіях, максимально сильні, щирі та оголені, тому автор знаходить свій спосіб передати їх, поєднавши релігійні образи з еротичними: «я з Вами хочу переспати... [...] вдивляючись в божественне лице [...] я з Вами хочу переспати ні разу не торкнувшись, в молитвах...» [10, с. 5]; «пірнувши в стегна навманці – не міг оговтатись; у Господа на язиці твоя оголеність; малюють в храмі образи з Твоєї посмішки» [10, с. 41]; «ікони пишуть сосками на стегнах своїх мужчин» [10, с. 28]; «єдиний і правдивий надих, що жити хочеш напречудо, як голу жінку розглядати й не збуджуватись, а відчуті [...] дивитися на жінку голу і бачить Господа у ній» [10, с. 16]. На перетині релігійного та еротичного дискурсів створюється індивідуально-авторський образ кохання: святого, натхненного та щирого, з одного боку, та пристрасного, невідворотного, усеохопного – з іншого.

Подекуди відзначаємо вживання релігійних образів як виразників екзистенційних тем, зокрема в поезії О. Ірванця «Мій хрест»: «Оце мій хрест. Зніміть його з мене. Оце – мій хрест. Зніміть мене з нього. Оце мій хрест. Я ніс його довго. Зустрів її і кинув під ноги. «Оце, – кажу, – такі мої дрова. Ти розпали мені вогню з нього». Вона сказала: – В мене є фрески. У мене храми є, на них – шпилі. Якби маленький золотий хрестик. Якби на шию, а не на спину ... Хрестоносіння, кажуть, це – догма, І час новий мене змете, змеле. Оце мій хрест. Я ніс його довго. Змініть мене. Зніміть його з мене» [4, с. 31]. Образ хреста витриманий у традиційному ключі – водночас символ захисту і страждань, які випали на долю людини. Автор створює багатозаровий образ, що, з одного боку є основним символом християн і має коріння в біблійній історії про смерть Ісуса, а з іншого – просто золота прикраса.

Цей же біблійним мотив є визначальним в іншій поезії О. Ірванця: «Переночуй мене, вишневий саде, Бо це моя остання в світі ніч. Бо завтра хрест мені на плечі сяде, як символ роздоріж і протиріч. Переночуй мене, вишневий саде, Вишневий саде, звешся Гетсимань. Бо завтра, завтра хрест на плечі сяде, Як символ ще чого? ридань? страждань? А півня крик розбуджено-співучий Розноситиме вітер по горбах. Ось вже мене цілує в губи учень» [4, с. 33]. Біблійна історія зради учнем і страсти Ісуса в Гетсиманському саду створює тло для усвідомлення ліричним героєм сутності життя і спонукає до екзистенційних роздумів.

Як бачимо, в сучасній поезії представлена багата палітра цікавих інтерпретацій релігійних образів. Серед визначальних особливостей їхньої реалізації можемо виділити відсутність поклоніння Богу, асиміляцію його в реальну дійсність, функціонування образів на перетині релігійного дискурсу з іншими, на перший погляд, абсолютно несумісними – зокрема побутовим та еротичним.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що образна система поезії відбиває особливості світосприйняття представників конкретної історичної епохи, особливо якщо розглядати складові базового для нації мовного концепту, яким і є концепт «релігія». Зіставлення інтерпретацій образів у текстах кількох поколінь дає підстави робити висновки щодо зміни естетичного канону, який суттю транслює настрої епохи. Семантичні інтерпретації релігійних образів у поезії 20–30-х років ХХ століття та кінця ХХ–початку ХХІ століть фактично засвідчують ламання світоглядів українців, яким випало на долю жити в ці історичні періоди. Вважаємо, що проведене дослідження є доречним доповненням до теми еволюції релігійної символіки в картині світу українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Жадан С.* Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів : збірка / Сергій Жадан. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 512 с.
2. *Із поезії 20-х рр.* / упоряд. А. І. Костенко. – Київ : Рад. письменник, 1959. – 42 с.
3. *Іздрик Ю.* 7 ступенів свободи (верлібри для Анети) [Електронний ресурс] / Ю. Іздрик. – Режим доступу : http://kwartalnik-robocza.pl/pob34/ua/jizdryk_ua.html
4. *Ірванець О.* Санітарочка Рая. Вибрані вірші / Олександр Ірванець. – Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. – 160 с.
5. *Йогансен М.* Вибрані твори / М. Йогансен. – Київ : Смолоскип, 2009. – 768 с.
6. *Йогансен М.* Д'горі / М. Йогансен. – Харків : Всеукраїнське видавництво, 1921. – 24 с.
7. *Коцарев О.* Мій перший ніж: Збірка поезій / Олег Коцарев. – Київ : Факт, 2009. – 184 с.
8. *Літвінова І. М.* Парадокси поезії радянського тоталітарного дискурсу: релігійні образи та мотиви як репрезентанти ідеології / І. М. Літвінова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2016. – Вип. 74. – С. 85–88.
9. *Митрополит Іларіон.* Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша культура, 1962. – 256 с.
10. *Мордатенко К.* Милостива цнота спраглих вуст / Кость Мордатенко. – Біла Церква : Вид. Пшонківський О. В., 2016. – 238 с.
11. *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001 – 590 с.
12. *Языковая норма и эстетический канон* / под ред. В. Я. Порхоминовского и Н. Н. Семенюк. – Москва : Языки славянских культур, 2006. – 336 с.

*Стаття: надійшла до редакції 29.03.2017
прийнята до друку 12.04.2017*

THE INTENTIONAL SPECIFICITY OF RELIGIOUS SYMBOLISM AS THE ARTISTIC-IDEOLOGICAL TYPIFICATION OF THE POETS' GENERATIONS

Inna LITVINOVA

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
Department of Ukrainian language,
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
e-mail: sakura-inna@ukr.net*

The article is devoted to researching the images-constituents of the poetical concept «religion» which is the embodiment of artistic and ideological world of the representatives of different generations. The religion is one of the determining worldview concepts among the Ukrainians which can be testified by the presence of numerous biblical allusions and plots in the Ukrainian literature. The images of the determined concept are constant representatives of the important existential themes, in particular the meaning of life, problem of choice, personal freedom, higher justice, prophet etc. Since every epoch has its peculiar artistic and ideological principles, they influence the semantic transformation of religious images and motives. The analysis of transformations of the religious images reveals aesthetic values of the epoch and special characteristics of the worldview of the particular generation. Poetic texts of the «Executed Renaissance» and contemporary poetry are significant from this perspective.

It is of interest to note that there are capturing religious images in the texts of the poets of the Executed Renaissance. It is remarkable that de-sacralization defines certain features of poetry: the use of religious images and motives is the method of artistic presentation of politics and the realities of Soviet life. The re-considered images of *Godhead, law of God, the sanctified, church, Kingdom of heaven, icon, prayer requests etc.* are studied in the texts.

Contemporary Ukrainian literature represents a new image of God – modernized, devoid of pathos and with human traits. There are many original images in the analyzed poetry, for example, *the God-fighter, the God-Google, the God-thief, the Mother of God in gaiters etc.* Studying such poetry allows drawing conclusions about an active interpenetration of religious discourse with the everyday and sexual one.

Keywords: poetic speech, language concept, religious characters, discourse, figure of speech.